

ทฤษฎีศิลปะ

อนันต์ ประภาโส

ศ.บ. (ประยุกต์ศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร)

ค.ม. (ศิลปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

คู่มือการเรียนการสอนวิชาทฤษฎีศิลปะ
สาขาวิชาจิตรศิลป์ และประยุกต์ศิลป์ ทุกมหาวิทยาลัย
วิชาศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย ปวช. ปวส.
และผู้สนใจศึกษาต่อด้านศิลปะ-ออกแบบ

ทฤษฎีสี่

อนันต์ ประภาส

ทฤษฎีสี่

อนันต์ ประภาโส

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

อนันต์ ประภาโส

ทฤษฎีสี่-- ปทุมธานี : สิปประภา, 2558.

104 หน้า.

1. ทฤษฎีสี่. I. ชื่อเรื่อง.

701.85

ISBN 978-616-374-970-3

บรรณาธิการอำนวยการ : อนันต์ ประภาโส
บรรณาธิการบริหาร : ศรินยา พรมคำ
ภาพประกอบ/ภาพถ่าย : อนันต์ ประภาโส (ยกเว้นภาพที่ระบุที่มา)
ศิลปกรรม : พกษา ดีไซน์ (ปราณูชลี วงษ์ประเวศน์)
พิสูจน์อักษร : รัตนวลี คำแก้ว
พิมพ์ที่ : บริษัท พรทรัพย์การพิมพ์ จำกัด
91/24 หมู่ 4 ซ.รามอินทรา 21 แขวงท่าแร้ง เขตบางเขน กรุงเทพฯ 10220
โทรศัพท์ 02-970-8989
โทรสาร 02-970-8985

สำนักพิมพ์ สิปประภา

31/213 หมู่ 17 ต.บึงคำพร้อย อ.ลำลูกกา จ.ปทุมธานี 12150
โทรศัพท์ 02-192-3060 โทรสาร 02-192-3280 www.sipprapa.net

จัดจำหน่ายโดย

สายส่งสุขภาพใจ บริษัท บ็อค ไทม์ จำกัด
214 ซ.พระรามที่ 2 ซอย 38 ถนนพระราม 2 แขวงบางมด เขตจอมทอง กรุงเทพฯ 10150
โทรศัพท์ 02-415-2621, 02-415-6797 โทรสาร 02-416-7744 www.booktime.co.th

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติการพิมพ์

คำนำ

ผลงานศิลปะทุกแขนง ไม่ว่าจะเป็นงานวิจิตรศิลป์ที่เน้นในเรื่องของความงามและอารมณ์หรือ ประยุกต์ศิลป์ที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอย สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้คือการใช้สี

อันที่จริงหน้าที่หลักของสีคือ ใช้เพื่อการสื่อสาร แต่หน้าที่ที่สำคัญของสีในงานศิลปะคือ **“ให้ความรู้สึก”** ศิลปินและนักออกแบบจึงใช้สีเพื่อสื่อสารในเรื่องความรู้สึกเป็นหลัก สีจะทำให้ผู้พบเห็น หรือผู้ใช้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ต่าง ๆ รวมถึงความพึงพอใจ ผลงานศิลปะและการออกแบบจะสมบูรณ์ เมื่อถูกระบาย ฟัน ย้อม หรือให้สีแล้ว นักออกแบบที่มีความเข้าใจเรื่องสีอย่างถ่องแท้จะสามารถสร้างสรรค์ ผลงานที่มีคุณค่าและตอบสนองความต้องการได้อย่างถูกต้องตรงตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ศิลปิน ก็จะสามารถสร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้อย่างงดงามลึกซึ้งและแยบยล โน้มน้าวอารมณ์ความรู้สึกของผู้ชม ให้คล้อยตามไปในทิศทางที่ต้องการได้

ทฤษฎีสี นับเป็นวิชาพื้นฐานทางศิลปะที่สำคัญอีกวิชาหนึ่งที่นักศึกษาศิลปะทุกคนต้องเรียนรู้ นอกเหนือจากวิชาวาดเส้นและองค์ประกอบศิลป์ แม้การศึกษาวิชาทฤษฎีสีอาจดูเหมือนเป็นวิชาการมากกว่า วิชาศิลปะปฏิบัติทั่วไปเพราะต้องทำความเข้าใจหลักการใช้สีในแต่ละหัวข้อก่อนทดลองปฏิบัติ แต่นั่นก็คือ การวางรากฐานที่สำคัญในการศึกษาศิลปะนั่นเอง

หนังสือ ทฤษฎีสี เล่มนี้ ผู้เขียนได้รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีสีจากตำราศิลปะหลายเล่ม ข้อมูลออนไลน์จากเว็บไซต์ต่างๆ ผสมผสานกับประสบการณ์การสอน และใช้ตัวอย่างผลงานของผู้เขียนเอง เป็นส่วนใหญ่ เรียบเรียงขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนและใช้คำอธิบายที่เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน เพื่อให้สามารถนำไปใช้ เป็นตำรา คู่มือการสอนของครูอาจารย์ และใช้ประกอบการฝึกฝนเรียนรู้ของนักศึกษาได้อย่างครอบคลุมที่สุด

อนึ่ง ผู้เขียนได้สร้างแบบฝึกปฏิบัติท้ายบทไว้ทุก ๆ บทเพื่อให้ผู้สอนสามารถนำไปปรับใช้กับการเรียน การสอนได้โดยสะดวก โดยสามารถประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับระดับของผู้เรียน

หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์กับครู อาจารย์ และผู้ศึกษาศิลปะตามวัตถุประสงค์

อนันต์ ประภาโส

มกราคม 2558

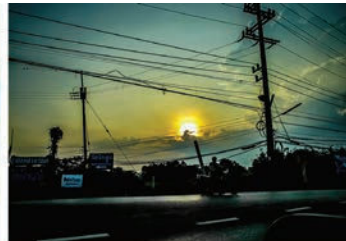
สารบัญ

บทที่ 1	ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสี	5
บทที่ 2	วัสดุสี	17
บทที่ 3	แม่สีและวงล้อสีธรรมชาติ	24
บทที่ 4	วรรณะของสี	28
บทที่ 5	ค่าน้ำหนักของสี	35
บทที่ 6	สีเอกรงค์	40
บทที่ 7	สีกลมกลืน	44
บทที่ 8	สีใกล้เคียง	48
บทที่ 9	สีส่วนรวม/สีครอบงำ	53
บทที่ 10	ความเป็นเด่นของสี	59
บทที่ 11	สีตรงข้าม	64
บทที่ 12	สีเลื่อมพราย	69
บทที่ 13	สีขัด	73
บทที่ 14	ระยะของสี	76
บทที่ 15	โครงสี	81
บทที่ 16	การใช้สีในงานจิตรศิลป์	87
บทที่ 17	การใช้สีในงานประยุกต์ศิลป์	94

บทที่ 1

ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสี

สีเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างสรรค์ศิลปะและการออกแบบที่มีขอบเขตกว้างขวางและรายละเอียดปลีกซึ่ง มีความเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ทางศิลปะทุก ๆ แขนง เป็นสิ่งที่จะขาดเสียมิได้ ศิลปินหรือนักออกแบบที่มีความเข้าใจเรื่องสีอย่างถ่องแท้จะสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าและตอบสนองความต้องการได้อย่างสมบูรณ์ จึงได้มีการรวบรวมองค์ความรู้ไว้เพื่อการศึกษาทำความเข้าใจ อนึ่ง วิชาทฤษฎีสีนั้นไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะการนำไปใช้ในวิชาชีพทางศิลปะเท่านั้น หากยังรวมไปถึงวิชาชีพอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้สีด้วย ว่ากันตามจริงแล้ว สีก็มีอยู่ในทุกสรรพสิ่งในโลกและมีความหมายมีความสำคัญไม่เป็นรองเรื่องอื่น ๆ เพียงแต่มนุษย์คุ้นเคยกับสีจนลืมนึกไปว่าทุกวันนี้เราใช้สีกันอยู่ตลอดเวลา

ผลงานภาพถ่ายแสดงให้เห็นลักษณะของสีที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติ และมนุษย์สามารถรับรู้ได้ด้วยการมองเห็น

ความหมายของทฤษฎีสี

ทฤษฎี (theory) หมายถึง หลักการ, ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการค้นคว้าตามหลักวิชา, ข้อมูลในภาคปฏิบัติซึ่งมีการบันทึกไว้และเขียนขึ้นมาอย่างมีระบบ

สี (color) หมายถึง ลักษณะของแสงสว่างปรากฏแก่ตาให้เห็นเป็นขาว ดำ แดง เขียว เป็นต้น เช่น สีทาบ้าน สีย้อมผ้า สีวาดภาพ สีของใบไม้ ผลไม้ สีของท้องฟ้า เป็นต้น

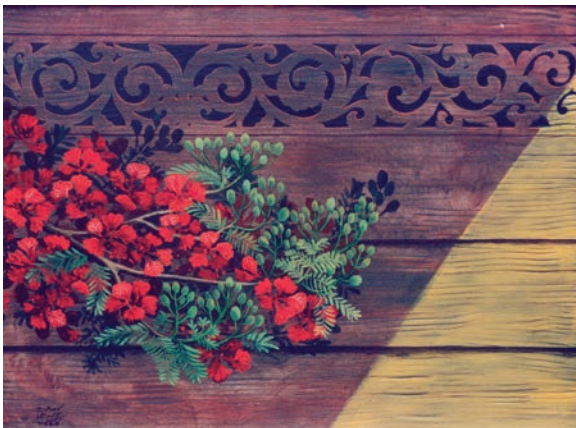
ทฤษฎีสี (theory of color) หมายถึง องค์ความรู้และหลักการเกี่ยวกับการใช้สีในการสร้างสรรค์ ศิลปะ ออกแบบ และสื่อวัสดุต่างๆ ที่มีการทดลอง จดบันทึก รวบรวม และสรุปขึ้นเพื่อการศึกษาและทำความเข้าใจร่วมกัน ในด้านอารมณ์ ความรู้สึก การสื่อความหมาย และประโยชน์ใช้สอยอื่น ๆ

ความสำคัญและประโยชน์ของทฤษฎีสี

ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสีและมีทักษะในการใช้สีอย่างลึกซึ้งถ่องแท้ จะสามารถใช้สีได้อย่างถูกต้องตามหลักการและความเข้าใจที่เป็นสากล สามารถสื่อสารกับผู้อื่นได้อย่างถูกต้องตรงตามเป้าหมาย

"ดอกคูน" สีอะครีลิคบนผ้าใบ

"หางนกยูงฝรั่ง" สีอะครีลิคบนผ้าใบ

และวัตถุประสงค์ ศิลปินสามารถสร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้อย่างงดงามลึกซึ้งและแยบยล สามารถโน้มน้าวอารมณ์ความรู้สึกของผู้ชมให้คล้อยตามไปในทิศทางที่ต้องการได้ นักออกแบบใช้สีเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดึงดูดความสนใจของลูกค้า และสร้างผลงานให้มีความโดดเด่นในแง่ของการสร้างสรรค์ ศิลปิน นักออกแบบ และผู้มีอาชีพที่เกี่ยวข้องสามารถนำองค์ความรู้ไปต่อยอดเพื่อสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเองได้

ภาพ ดอกคูน และภาพ หางนกยูงฝรั่ง
ผลงานจิตรกรรมของผู้เขียน
แสดงให้เห็นความสำคัญของสี
ภาพเขียนที่มีลักษณะคล้ายกันแต่ใช้โครงสร้างสี
(color scheme)
ต่างกันจะให้อารมณ์และความรู้สึกแตกต่างกัน

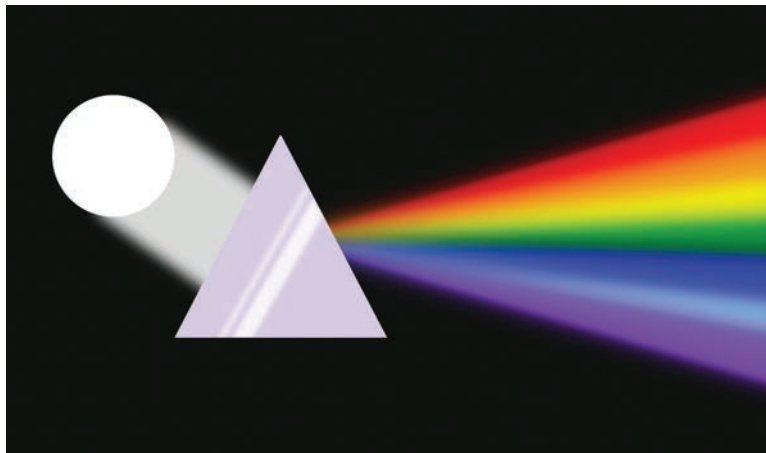
สีคืออะไร

พจนานุกรมศัพท์และเทคนิคทางศิลปะ กล่าวถึงสี (color) ไว้ว่า เกิดจากการรับรู้ของประสาทสัมผัสที่เร้าจิตของบุคคลให้เกิดอาการตอบโต้ต่อพลัง ซึ่งคลื่นแสงบางชนิดกระตุ้นต่อระบบกลไกการทำงานของสายตา แสงสีขาวคือส่วนรวมของคลื่นแสงสีทั้งหมด และถ้าส่งผ่านแท่งแก้วสามเหลี่ยม (prism) จะแยกลำแสงสีขาวนั้นออกเป็นแสงสีรุ้ง ความจริงสีรุ้งเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่พบเห็นได้โดยเกิดจากการหักเหของแสงเมื่อผ่านละอองน้ำในอากาศ เมื่อแสงกระทบระนาบผิวของวัตถุจะสะท้อนคลื่นแสงบางส่วนซึ่งมีความยาวคลื่นแตกต่างกันตามชนิดของระนาบผิวของวัตถุนั้น ๆ แล้วดูดซับคลื่นแสงที่เหลือ และทำให้

บุคคลนั้นรับรู้สีของสิ่งต่าง ๆ ดังตัวอย่าง เช่น พื้นระนาบของสีแดงแคดเมียมจะสะท้อนแสงส่วนที่กระตุ้นการรับรู้สีแดง และจะกลืนเอาสีอื่น ๆ เก็บไว้ สีอะลิซารินจะสะท้อนแสงสีน้ำเงินมาด้วยกันกับสีแดง ทำให้สีตัวนี้เป็นแดงอมน้ำเงิน สีขาวจะสะท้อนแสงทุกสีและไม่กลืนสีใด ๆ เอาไว้เลย

ในขณะที่สีดำจะกลืนสีทุกสีไว้และไม่สะท้อนสีใด ๆ เลย เนื้อสีทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นเนื้อสีประเภทไม่ละลายหรือละลายได้แบบสีย้อมจะสะท้อนแสงสีขาวบางส่วนมากับสีบางส่วนในแสงสีรุ้งสอดคล้องกันกับสีที่ปรากฏ

ภาพแสดงการกระจายตัวของสีต่าง ๆ เมื่อคลื่นแสงผ่านแท่งแก้วปริซึม

ในทางวิทยาศาสตร์ สีเป็นคลื่นแสงชนิดหนึ่ง เกิดจากการสเปกตรัมของแสง คือการกระจายตัวของพลังงานแสงเทียบกับความยาวคลื่น ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์กับประสาทตาที่มีความไวต่อสเปกตรัมของตัวรับแสง นอกจากนี้การรับรู้สียังเกี่ยวข้องกับวัตถุ วัสดุ แหล่งกำเนิดแสง และคุณสมบัติทางกายภาพของวัตถุ เช่น การดูดกลืนแสงสะท้อนหรือสเปกตรัม การปล่อยก๊าซ การกำหนดพื้นที่สี และที่มาของสีในวัสดุต่าง ๆ

ในทางศิลปะ เราให้ความหมายของสีไว้ 2 ประการคือ

1.สีในแง่ของวัตถุ (object) หมายถึงสภาพของสีที่ปรากฏอยู่ในสิ่งต่างๆ ที่เราสามารถเห็นได้ทั้งจากธรรมชาติและจากที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เช่น ใบไม้สีเขียว ท้องฟ้าสีฟ้า หินสีน้ำตาล ท้องฟ้ายามเย็น มีสีส้ม รุ้งมี 7 สี กระดาษสีขาว พระพุทธรูปสีทอง เสื้อสีส้ม รถสีเหลือง ธงชาติไทยมี 3 สี เป็นต้น

ดอกบัว และ ดอกทานตะวันป่า ผลงานภาพถ่าย แสดงให้เห็นลักษณะของสีในแง่ของวัตถุ (object)

สีน้ำบรรจุในหลอด วัสดุสี (pigment)

2.สีในแง่วัสดุ (pigment) หมายถึง วัสดุสำหรับการวาดภาพ ระบายสี ฟัน ทา ย้อม เคลือบ หรือผสมเข้าไปในเนื้อของวัตถุแล้วทำให้เกิดเป็นสีต่างๆ ขึ้น เช่น สีน้ำ สีน้ำมัน สีฝุ่น สีชอล์ค สีพลาสติก สีอะคริลิก สีย้อมผ้า สีผสมอาหาร รวมทั้งสีที่ปรากฏเป็นแสงจากการประดิษฐ์ของมนุษย์ เช่น จากคอมพิวเตอร์ และหลอดไฟทำให้เกิดการผสมแสงเข้าด้วยกันจนเป็นสีอื่นต่างๆ

เรามองเห็นสีได้อย่างไร

เราสามารถมองเห็นสีได้จากองค์ประกอบ 3 อย่างคือ แสง วัตถุ และดวงตา

1.แสง (light) จากแหล่งกำเนิดแสงตามธรรมชาติ (natural light) เช่นดวงอาทิตย์ เปลวไฟ และแหล่งกำเนิดแสงจากการประดิษฐ์ขึ้นของมนุษย์ (artificial light) เช่นจากหลอดไฟ ฯลฯ หากไม่มีแสง เราจะไม่สามารถมองเห็นสีต่างๆ ได้

2.วัตถุ (object) เมื่อแสงส่องลงมากกระทบวัตถุ วัตถุจะดูดซับคลื่นแสงไว้บางส่วนและปล่อยคลื่นแสงบางส่วนออกมา ความแตกต่างกันของคลื่นแสงนี้เองทำให้เกิดสีที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพและความสว่างของแสง และคุณสมบัติของวัตถุนั้น ๆ เช่นลักษณะของวัตถุและพื้นผิวแตกต่างกัน เป็นต้น

3.ดวงตา (eyes) การมองเห็นสีเกิดจากการที่แสงส่องลงมากกระทบกับวัตถุ แล้ววัตถุดูดซับและสะท้อนแสงออกมากกระทบนัยน์ตา เมื่อตารับรู้ก็จะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อคลื่นสีที่เกิดขึ้น หากเราตาบอดก็ จะไม่สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งสีได้ เช่นเดียวกับคนตาบอดสีที่ดวงตาไม่สามารถรับรู้สีบางสีได้ ทำให้มองเห็นสีเพี้ยนไปจากความเป็นจริง

สีกับมนุษย์

มนุษย์รู้จักใช้สีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยนำสีมาจากธรรมชาติ เช่น นำดินหรือหินขาวมาทำสีขาว ดินหรือหินแดงมาทำสีแดง สีดำใช้เขม่าไฟ หมึกสีครามและสีเหลืองก็ได้มาจากยางไม้ รวมทั้งพืชและเมล็ดสัตว์ก็นำมาทำเป็นสีได้

มนุษย์นำสีที่ได้มาใช้เขียนภาพเพื่อบันทึกเรื่องราว นำมาย้อมเส้นด้ายหรือผ้า เพื่อทำเครื่องนุ่งห่ม และยังใช้สีสักรวดลายต่าง ๆ ลงบนร่างกายอีกด้วย การใช้สีในการเขียนภาพเริ่มมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตามหลักฐานที่พบการเขียนภาพบนผนังถ้ำ เพิงหิน และเครื่องปั้นดินเผา

ภาพวัวในผนังถ้ำโบราณที่มนุษย์เขียนขึ้นโดยใช้สีจากธรรมชาติ (ภาพจากอินเทอร์เน็ต)

มนุษย์ได้เรียนรู้และพัฒนาการใช้สีมาโดยตลอด มีการใช้ไขมันจากสัตว์ และยางจากพืชเป็นส่วนผสม ในการทำหน้าที่ยึดติดที่เรียกกันว่ารงควัตถุ (pigment) มีการทดลองนำวัตถุอื่น ๆ ผสมลงไปเป็นสีเช่น ไข่ขาว ชีผึ้ง กาว (gum arabic) น้ำมันลินสีด (linseed) เคซีนจากตะกอนของโปรตีนต่าง ๆ เช่น นม และโพลีเมอร์ ทำให้สีมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง จากสีที่ได้จากธรรมชาติ มาเป็นสีฝุ่น สีแท่ง สีน้ำ สีน้ำมัน และสีอะครีลิค ในปัจจุบัน รวมถึงมีการพัฒนาต่อยอดไปเป็นสีเพื่อการใช้งานเฉพาะอย่างอีกมากมาย